

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,- per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Losse nummers f 0,25.

EEN NIEUW BEGIN

Een nieuw begin", — we zijn gewend elkaar een nieuw goed begin toe te wensen met Nieuwjaar, maar als we het niet wisten dat het Nieuwjaar was en als we niet op allerlei manieren elkaar duidelijk zouden maken dat een nieuw jaar begonnen was, en dat we dus voor een nieuw begin stonden, dan zou het allemaal voor ons niet zeer levendig zijn. We zitten dan immers nog midden in de winter, de moeilijkste wintermaanden moeten nog komen, er is nog niets in de natuur of waar vandaan ook dat ons van nieuwe kracht of nieuwe mogelijkheden spreekt. Neen, dan is veeleer het begin van de lente voor ons een nieuw begin, als de natuur ontwaakt, zoals we dan zeggen en dat op een wijze, die voor ons nieuwe beloften schijnt in te houden, waaruit wij hoop en moed kunnen putten voor wat komen zal.

Voor de levenden van thans, die in 1945 reeds volwassen waren, zal de lente van dat jaar altijd wel als een zeer bijzondere lente blijven voortleven.

Het werd een nieuw begin, omdat er een nieuwe lente was, het werd zoveel meer een nieuw begin omdat op de 5e mei de bevrijding zich voltrok. De tegenstelling met vijf jaar eerder, 1940, was groot. Niet dat we niet toen juist ook, in die oorlogsdagen van de 10e mei en volgende, mooie lentedagen hadden; integendeel, het was het heerlijkste lenteweer, om niet te zeggen: zomerweer, dat men zich denken kon. Maar naar ons gevoel maakte dat het gebeuren van die dagen des te tragischer: toen de natuur ons sprak van nieuwe mogelijkheden en genietingen, die ons te wachten zouden staan, konden wij ons zelf alleen maar voorhouden dat het ergste over ons was gekomen, dat we een lange donkere nacht waren ingegaan, waarvan we de duur niet konden overzien of schatten.

Dit over het weer bij het begin en bij het eind van de oorlog, over het weer, betrokken op de oorlog, zoals in die tijd alles betrokken was op de oorlog. Zoals het weer

ook *tijdens* de oorlog altijd betrokken werd op de oorlog. Barre winters zijn erg, barre oorlogswinters zijn dubbel erg, behalve dan in zoverre dat barre oorlogswinters gelukkig óók erg zijn voor de vijand: zo waren we in staat ons zelf te troosten met de gedachte dat een barre winter in het oosten in Rusland, voor de Duitsers wel extra bezwaarlijk moest zijn en misschien de lange nacht zou kunnen bekorten.

Aldus kan zelfs een weerpraatje tekenend worden voor de oorlogssituatie. Het weer werd niet meer als weer beleefd, maar als het ware als middel in dienst van de oorlogsvoering.

Zo werd alle ervaring, al het denken en weten op de oorlog betrokken, daaraan ondergeschikt. Alles, wat een mens beleven kan, werd niet meer op normale wijze beleefd; het hele leven werd verwrongen, kreeg zijn merkwaardige eenzijdige accenten. Alles werd onbelangrijk, behalve dat éne: de oorlog.

Daarin juist werd de bevrijding bevrijding, bevrijding van druk vooral. Zij betekende een terugkeer tot meer normale verhoudingen, waarin de dingen weer op hun waarde geschat zouden kunnen worden, weer hun rechte plaats zouden kunnen krijgen. Verhoudingen, waarin gezichtspunten en maatstaven weer tegen elkaar zouden kunnen worden afgewogen, waarin niet meer één gezichtspunt alles-overheersend zou zijn.

personalia

Mr. H. B. J. WASLANDER. Geboren in 1904. Opleiding: H.B.S.; Staatsexamen B; meester in de rechten.

President-directeur Sociale Verzekeringsbank. Lid Raad van Advies Humanistisch Verbond. Voorzitter Nederlands Gesprekscentrum.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 5 mei 1963

„BRIEVENBUS” voor hen, die willen corresponderen over actuele onderwerpen is hiertoe de mogelijkheid geopend door de „Briefvenbus”. De heer D. G. de Jong, Bosstraat 16 te Baarn, telefoon no. 02954—4780 heeft zich met de organisatie belast.

De heer De Jong verstrekt gaarne inlichtingen.

Groot was ons verlangen naar het ogenblik, waarop we weer aan onszelf zouden kunnen toekomen, waarop het leven weer menselijke trekken zou krijgen, de mens als zodanig weer zou meetellen, wij niet uitsluitend meer tegen iets zouden behoeven te zijn, wij weer onze medezeggenschap zouden hebben om de maatschappelijke verhoudingen te leiden in richtingen, waarop onze eigen keuze gevallen was.

Onze afkeer van de bezetting en onze afkeer en ons verzet tegen de bezetting, waren ons enig mogelijke antwoord op een ons opgedrongen situatie, waarin we als mens, als individu en als volk, eigenlijk helemaal niet meer medededen en niet meer telden anders dan als te beheersen objecten.

Aldus wordt de situatie al spoedig in geval van welke bezetting of welke verloren oorlog ook; het kwam tijdens de bezetting van 1940—1945 des te scherper tot uitdrukking omdat Hitler en de zijnen gedreven werden door een ideologie, waarin alleen de ideologie als zodanig, ideeën en concepties als waarden golden, niet de mensen als zodanig; mensen hadden zich zonder meer te onderwerpen aan de ideologie; aan de ideologie werden duizenden en duizenden mensen zonder aarzelen opgeofferd, niet eens met veel pijn, maar onder de dwingende kracht van een overtuiging, die hun aanhangers ook nog een idealistische noemden. Zó dringend was de kracht van die overtuiging in hen, die de oorlog voorlopig — gelukkig slechts zeer voorlopig — gewonnen schenen te hebben, dat de onderliggende partij daarop slechts antwoord kon geven door tot op belangrijke hoogte even eenzijdig te worden en vóór alles *neen* te zeggen, zonder enige nuance, om het doel te bereiken middelen nauwelijks nog keurende. Het totalitaire streven van de nazi's lokte een totalitair antwoord uit; in beide kwamen mens en menselijk leven, in zijn verschillende nuances en facetten, ellendig tekort. Het leven tijdens de bezetting was gekenmerkt door onvrijheid, onzekerheid en willekeur. Als we deze woorden als tegendelen van vrijheid en recht gebruiken, dan kunnen we ze en moeten we ze zeker ook als staatsrechtelijke termen verstaan. Maar juist als we de negatieve bewoordingen gebruiken — onvrijheid, onzekerheid, willekeur — dan wordt ons daaraan wellicht des te duidelijker, hoe vrijheid en recht voor ons tijdens de bezetting als het ware hadden opgehouden formele staatsrechtelijke beginselen en begrippen te zijn, en hoe onvrijheid, onzekerheid en willekeur ons gewone, eenvoudige dagelijkse leven van uur tot uur, van dag tot dag, van nacht tot nacht vooral, hadden doortrokken. We mogen dat gerust voor altijd vasthouden: als in de politiek en in de politieke strijd door partijen of wie

dan ook, misschien volgens sommigen wel eens tot vervelens toe, wordt gesproken over beginselen van vrijheid en gerechtigheid, over grondrechten e.d., dan moet men niet menen, dat daarmee slechts gesproken wordt over ten onrechte als zo verheven voorgestelde beginselen, waarmee de gewone man in het gewone leven toch eigenlijk weinig van doen zou hebben, maar dan gaat het integendeel wel degelijk om dingen die de sfeer van ons gewone dagelijkse leven zeer wezenlijk bepalen, ook voor ons gewone menselijk voelen: hoe essentieel vrijheid en recht voor ons zijn, dat merken we pas goed als we ze moeten ontberen; dat hebben we goed gemerkt toen we ze tijdens de bezetting moesten ontberen.

Groot was dan ook de vreugde toen we in mei 1945 een nieuw begin mochten maken. Een nieuw begin dat, naar de inzichten van velen, niet slechts een reactie moest zijn op de bezettingsjaren, maar ook een betere democratie en een betere samenleving moest opleveren dan we vóór 1940 in Nederland hadden gekend. Het moest naar veler hoop niet slechts gaan om herstel, om restauratie van het oude maar ook om vernieuwing. Onder de druk van de bezetting was begrijpelijk het besef van eenheid in ons volk ten eerste versterkt. De hoop was levendig, dat herstel van de democratie niet zou behoeven te betekenen de herleving van alle oude tegenstellingen, maar dat slechts verschillen in overtuiging en inzicht, die over en weer als wezenlijk zouden kunnen worden erkend, de hun toekomende rol zouden spelen in de nieuwe vormgeving aan de democratie in ons land.

Het is wel duidelijk dat niet zo weinigen, die in dit opzicht tijdens de bezetting en in de eerste tijd na de bezetting hun verwach-

meifeest

Zie de blijde
Langverbeide
Lente brengt weer vreugd in 't land
Rode klavers
En papavers
Sieren 't weiland t' allen kant.
Alle droefheid is voorbij!
Zomer daagt weer
En verjaagt weer
Winters strenge heerschappij.
Reeds verdwijnen
En verkwijnen
Storm en hagel, sneeuw en vorst,
Nevels vluchten
Uit de luchten,
Lente zuigt aan Zomers borst.
Miserabel is van geest
Die niet leven
En zich geven
Wil aan 't dartel voorjaarsfeest.

(Uit *Carmina Burana*, middel-
eeuwse vagantenliederen, ver-
taald door Mr. W. van Elden)

tingen hoog hadden gespannen, door het verloop van zaken in latere jaren vaak wel teleurgesteld zijn geworden. Het mag voor mensen moeilijk zijn zich te vernieuwen, zich werkelijk en wezenlijk te vernieuwen, van oude aangehangen gezichtspunten en overtuigingen afstand te nemen en ze kritisch te bezien, zich los te maken van verleden en traditie, anders te gaan denken of te gaan doen dan men voorheen gewend was te denken en te doen, zich open te stellen voor invloeden, waarvoor men zich tot dusver had afgesloten, eventueel onbewust, — hetzelfde geldt blijkbaar voor een volksgemeenschap als zij voor een zekere keus staat haar vormen naar oude dan wel nieuwe patronen te bepalen. We mogen ons hierover niet al te zeer verwonderen, nog minder daardoor alleen maar teleurgesteld zijn. Continuïteit en traditie hebben hun waarde voor de menselijke samenleving. Bovendien zullen we altijd weer voor ogen moeten houden, dat als we tijdens de bezetting zo hebben verlangd naar het ogenblik waarop we weer in democratische verhoudingen zouden komen te leven, dat alleen kan hebben betekend dat we begeerden weer onze eigen medezeggenschap te kunnen uitoefenen, maar ook bereid waren, anderen van ander inzicht en overtuiging, hun gelijkwaardige medezeggenschap te gunnen. De democratie houdt in, kan alleen bestaan en alleen werken doordien zij naast kracht ook voor tegenkracht ruimte laat. De democratie kan alleen door ons worden gewaardeerd doordat zij dat doet, daarmee ook de mogelijkheden openende voor een evolutie, die door het volk wordt gewild en gedragen. We spraken over vrijheid; we spraken ook over zekerheid. Beide vooral als staatsrechtelijke politieke begrippen; zekerheid was aldus vooral rechtszekerheid. Ik geloof dat wij er dankbaar voor mogen zijn dat in en door de oorlog — ongetwijfeld óók reeds door de ervaring van de crisisjaren vóór de oorlog — ons besef is versterkt dat zekerheid en vrijheid op elkaar betrokken zijn niet alleen, maar dat ook, wil een demo-

cratie sterk staan, om wille van een wezenlijke vrijheid een groot stuk sociale zekerheid aan een ieder zal moeten zijn gewaarborgd. Het is een goed ding geweest dat reeds tijdens de oorlog in verschillende landen zo duidelijke taal is gesproken, die getuigde van het besef dat het voor de toekomst niet slechts zou gaan om het heroveren van politieke vrijheid en rechtszekerheid, maar ook om het verschaffen van een garantie aan een ieder dat hem onder geen voorzienbare omstandigheden het nodige zal ontbreken.

De eigen aard van nationaal-socialisme en fascisme tegenover de democratie is ook vaak samengevat in de tegenstelling van macht tegenover recht. Een dictatuur met haar ontzettende willekeur tegenover de rechtstaat. Na de oorlog hebben wij het vanzelfsprekend geacht de rechtstaat te herstellen. Dat is volbracht.

Maar onze hoop dat ook in internationale verhoudingen zoveel meer en zoveel duidelijker het recht in de plaats zou komen van de macht is tot dusver op een grote teleurstelling uitgelopen. Wij kunnen er niet aan ontkomen ook dit op een bevrijdingsdag naar waarheid te erkennen. Nog altijd leven we in een sfeer, waarin oorlog en vrede welhaast even dichtbij zijn; de tegenstellingen tussen Oost en West houden ons voortdurend in vrees gevangen, de UNO in haar samenstelling en werkwijze, Kongo, Algerije en Indonesië, dat alles werpt telkens weer de vraag op: geldt in deze wereld niet altijd nog macht veel meer dan recht?

Wij herdenken de bevrijding van 1945 met vreugde, ook al is de wereld daarmee allerminst voor ons zorgenvrij geworden. Nieuwe mogelijkheden hebben wij aangegrepen, nieuwe kansen benut; en — de zorgen, die gebleven zijn, kunnen we zinvol onze zorgen noemen, want wij hebben weer mogelijkheden persoonlijk het onze bij te dragen tot hun oplossing, naar onze eigen overtuiging en naar ons eigen inzicht.

H. B. J. WASLANDER.

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 24 ct. aan postzegels insluiten. (adv.)

lezingen voor de radio

- di. 7 mei AVRO 16.00 uur: J. P. van Praag: „Wat doen de humanisten in internationaal verband?”
- zo. 12 mei VARA 9.45 uur: Mevrouw C. M. Warburg-van Rijn: „Als je een beetje aardig bent”.
- zo. 19 mei VARA 9.45 uur: H. G. Cannegieter: „Hebt u ook kinderen?”
- zo. 26 mei VARA 9.45 uur: U. J. Rutgers: „Groeit de techniek de mens boven het hoofd?”

Camus was een bijzonder boeiende man, méér belangwekkend als persoonlijkheid en als tijdgenoot dan als auteur van romans en toneelspele — als filosoof en moralist — als hoedanig hij zich wél nadrukkelijk heeft gemanifesteerd.

Het was, om een voorbeeld te noemen, een hoogst merkwaardige gebeurtenis, toen Albert Camus in Stockholm tijdens zijn rede ter aanvaarding van de Nobelprijs voor de letterkunde in december 1957, op een interruptie van een Algerijnse student — (waarom Camus hardnekkig het stilzwijgen bewaarde omtrent de Algerijnse vrijheidsstrijd) — reageerde met de woorden: „Het is me onmogelijk wapens te verschaffen aan hen die bommen werpen op mensenmenigten waartussen mijn moeder en mijn familieleden zich kunnen bevinden. Ik ben hartstochtelijk vóór het recht. Maar ik stel mijn moeder bóven het recht.”

Deze reactie is niet alleen moreel gezien nogal opmerkelijk en evenmin alleen maar wonderlijk omdat het zeldzaam is, dat men bij zulke grote plechtigheden als de bedoelde en bij interrupties van zo duidelijk politieke aard zó volstrekt persoonlijk antwoordt. Het was precies het antwoord dat Camus op het leven gaf: persoonlijk, niet doordacht, emotioneel, romantisch. Hij was en bleef zijn hele leven de zoon van zijn moeder, een sportsman, een romanticus en een zwak denker.

Zijn werk als geheel en iedere wending daarin, elke golfbeweging daarvan vormt de directe, slechts matig gestyleerde weergave van zijn worsteling van dag tot dag om een volwassen houding in het leven te verwerven.

Zijn werk blijft jong — hoe oud het ook worden mag. Ik ken een foto van hem, genomen direct na de bevrijding, op de redactie van zijn krant *Combat*. Hij staat in overhemd met opgestroopte mouwen driekwart ruggelings op de foto, luisterend naar André Malraux die voluit, levensgroot in uniform staat te oreren. En dan is Camus een zuivere, begaafde, eerlijke jongen tegenover de gewiekste, uitgekookte, volgroeide man die Malraux altijd was.

Die toegespitte aandacht van Camus om een houding in de tijd te vinden verleent ook die geladen, om niet te zeggen: die krampachtige vorm aan zijn geschriften. Men kan dit als een waarschuwing beschouwen voor het lezen van zijn boeken. Want — om ors even tot zijn romans te bepalen: *De Vreemdeling*, *De Pest*, *De Val* — het zijn geen romans in de gebruikelijke zin. De personages leven geen eigen leven. Camus heeft ze vast en leidt ze als marionetten soms. Hij noemt zijn romans ook niet zo, maar *récits* of *chroniques*. Eigenlijk zijn het gelijkenissen, gespeelde essays. De gesprekken, de hardop uitgesproken gedachten lijken belangrijker dan de handelingen, die stroeve demonstraties zijn van de gedachten van Camus. De personen uit zijn boeken ontstijgen daardoor vaak aan het gewoon-menselijke, met alle gevolgen van eenzijdigheid, krampachtigheid en 'n zekere onmogelijkheid. Dit betekent niet dat zijn boeken ste-

riel zijn. Geen sprake van! Zijn werk, zijn personen trillen van leven dat zijn vorm zoekt. Het krampachtige nam ook wel af naarmate hij ouder werd. Dokter Rieu uit *De Pest*, die vastberaden tegen de ellende blijft vechten zonder een spoor van hoop ooit te zullen slagen, is al veel échter dan Meursault uit *De Vreemdeling*, die pas volkomen gelukkig was toen hij verlaten van iedereen op de voltrekking van zijn doodvonnis lag te wachten.

Er is gesteld, dat Camus kort voor zijn dood in een fase van ontwikkeling verkeerde die de mogelijkheid bevatte van een rijpere, evenwichtiger, meer solidaire persoonlijkheid. Dat kan, 't is onzeker, maar er is geen reden te bedenken waarom hij niet dóórgegroeid zou zijn in de trant van zijn hele levensloop.

Geboren in Algerije in 1903 uit Frans-proletarische ouders, kenmerkte hij zich al vroeg als wat men noemt 'n gevoelige jongen. Later heeft hij wel eens verzucht, dat zijn gelukkigste momenten hadden gelegen op het voetbalveld. Ernstige hinder berokkende hem een steeds sluimerende, soms actieve tuberculeuze gesteldheid.

Al bij al was zijn smalle basis aanvankelijk een cultus van de zogenaamde lichamelijkeheid. Dáárin ontsnapte hij aan de absurditeit van het leven; de directe belevenis was er steeds en elke reflectie, elke overweging kon alleen maar wegleiden tot wanhopige verstrietheid.

Maar — zoals gezegd — geleidelijk ontstond een duidelijker positie. Men heeft die ontwikkeling genoemd: de groei van solitair naar solidair. En er zijn allerlei tekenen — vooral zijn laatste bundel: *De verbanning en het koninkrijk*.

Er was een gistingsproces. Zelfs de Nobelprijs heeft er aan meegewerkt, want als een slag trof hem het besef dat men nu iets verwachtte. In een autobiografische inleiding bij een heruitgave van jeugdwerk, schreef hij: „Ik leef voortdurend met de gedachte dat mijn werk eigenlijk nog niet begonnen is”.

Vlak voor zijn dood was hij bezig met een roman: *De eerste mens*. Ook met een toneelstuk over *Don Juan*. En met een groot essay: *De mythe van Nemesis* — door hem niet geïnterpreteerd als de godin van de wraak, maar van de maat, fataal voor de matelozen.

Maar in begin 1960 was het afgelopen. Na de jaarwisseling met zijn huisgenoten en vrienden te hebben doorgebracht in zijn landhuis in Lourmarin, keerde hij op 4 januari 1960 in de auto van zijn vriend en uitgever Michel Gallimard terug naar Parijs. Zijn vrouw Francine en de twee kinderen Jean en Catherine waren per trein gegaan. In het dorp Villeblevin voorbij Sens vloog de wagen van Gallimard uit de bocht en sloeg te pletter tegen een boom. Albert Camus was op slag dood. Gallimard stierf twee dagen later.

Camus werd begraven in Lourmarin. De leden van zijn vroegere elftal in Algiers droegen de baar naar het kleine kerkhof. De partij was uit.

P. SPIGT.